Írta: Povedák István
2017. augusztus 13. vasárnap, 15:26 - Módosítás: 2017. augusztus 13. vasárnap, 16:18

Kalandozás a folklór határain

A posztmodern kor banditái [1]

Az emberi társadalom minden egyes tagjának, történelmi kortól és társadalmi helyzettől függetlenül szüksége van arra, hogy viselkedését, gondolkodását eligazító orientációs pontokat keressen. Ilyen orientációs pontként funkcionálhat a kultúra számos intézménye – pl. a vallás – mellett bizonyos személyek csoportja is. Ezek a személyek magukon viselik egy –egy korszak jellemző jegyeit s az őket tisztelő társadalmi réteg kulturális-, gazdasági sajátosságait. Így emelkedtek ki a hétköznapi, profán szférából a keresztény szentek, így nyertek esetenként szakrális jellemzőket bizonyos történeti személyiségek és így épül(t) kultusz a tömegtársadalom „ikonikus” figurái, a sztárok köré. [2] Megtalálható azonban az említett hősök között egy olyan csoport, melynek tagjai hírnevüket, ismertségüket nem altruizmusuknak, erényes életüknek, hithű vallásosságuknak, mártíromságuknak vagy társadalomépítő tevékenységüknek, hanem bűntetteiknek köszönhetik. Ők a szinte minden korban megjelenő hírhedt betyárok, banditák. Több hazai és külföldi szerző foglalkozott már azzal, hogy feltárja ezen egykorvolt hősök népi kultuszát,
[3]
ám ennek sajátosságait elsősorban a múltbéli személyekkel kapcsolatban vizsgálták, míg a kortárs párhuzamok elemzése jórészt elmaradt. Felmerülhet persze a kérdés, hogy léteznek-e korunkban hasonló, eszményített banditák, s ha igen, mennyiben tekinthetők azok a korábbi betyárok posztmodern kori leszármazottainak? Jelen tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy ezt a kérdést megválaszoljam.

Ha megvizsgáljuk a sztárok kultuszának keletkezését, ki kell emelnünk, hogy létrejöttük a kompenzációs igények, az elbizonytalanodás és a „szeretetéhség” mellett [4] többek között az ún. „halo-effektusnak”, („holdudvar hatás”) is köszönhető. [5] Ennek lényege, hogy a zenészek, színészek, sportolók stb. esetében egy-egy pozitív tulajdonságukat vetítik ki a többi – esetleg kevésbé pozitív, vagy kiemelkedő – képességükre. Így lesz például a jó hangú énekes rajongóik szerint egyben külsőleg is vonzó, a virtuóz focista emberileg is gáláns, önfeláldozó. Mindez a posztmodern kori betyárok esetében is jelentkezik, ám paradox módon, hiszen ebben az esetben a negatív tulajdonságokat (rablás) kell átformázni pozitívvá. A 19. századi betyároknál tapasztalhattuk, hogy tetteiket

jelentős mértékben idealizálták, miszerint egyfajta „kegyes lopást” hajtottak végre, hiszen szegénytől sosem raboltak, sőt, amit a gazdagoktól elvettek, részben nekik osztották szét, így tetteik bizonyos értelemben társadalmi célt is szolgáltak. Nyilvánvaló, hogy nagyrészt azok a személyek eszményítették őket, akik nem álltak velük közvetlen kapcsolatban, nem volt róluk tapasztalatuk. Napjaink betyárjainál ez a fajta elképzelés teljes mértékben eltűnt.
[6]
A posztmodern kori betyárok szerzeményüket saját célra használják fel, magukra költik, abból a nép számára nem juttatnak – teljes mértékben megfelelve ezzel a fogyasztói civilizáció hedonista szemléletének. Mégsem alakul ki róluk egyöntetűen negatív kép, sőt egy-egy posztmodern kori bandita akár azonosulási mintaként is szolgálhat, mint láthatjuk később.
[7]
A posztmodern kori banditák esetében is érvényesül Buda Béla megfogalmazása, mely szerint
„a sztár mindig pozitív érzelmi színezetű képben él”.
[8]
Míg negatív hősök léteztek a történelemben, negatív sztárok nincsenek (legalábbis rajongóik szemében).

A korábbi történelmi korok és napjaink betyárjai, banditái között számos eltérést találhatunk, melyek közül egyik legjelentősebb, hogy utóbbiak ismertsége, társadalmi beágyazódása jelentős mértékben a tömegkommunikációs eszközök hathatós tevékenysége segítségével alakul. Esetükben egyértelműen a médiák által kreált sztárokról van szó, hiszen mesterségesen állították személyüket a hírek középpontjába. Jelen dolgozat alanyai közül Novák Tünde és Fekete László például az újságokból tudták meg, hogy ők „a magyar Bonnie és Clyde”, Ambrus Attila, a „Whiskys rabló” nevet a Kriminális című tévéműsorban szerezte Juszt Lászlótól. [9] Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a társadalomban meglévő igények, az erre irányuló fogadókészség nélkül ez a folyamat nem lehetne sikeres. [10]

Meg kell azonban különböztetnünk egymástól a posztmodern kori betyárok két altípusát, a „jó” és a „rossz” banditákat. Kisebb-nagyobb szubkulturális szinten „hősök” csak előbbiekből válnak, utóbbiak – bármennyire is a médiahírek

középpontjában állnak – csupán híresek lesznek, de sztárok, a szó eredeti értelmében véve nem. [11] Ezek előképei „*a rettegett és megvetett dúlók, fosztogatók, zsiványok, pajkosok, kapcabetyárok – akiknek a zsákmányszerzés a legfőbb céljuk, és személyválogatás nélkül kegyetlenkednek, rabolnak, ölnek”,* [12]
míg előbbiek bizonyos mértékig az
„igazi derék betyár”
posztmodern leszármazottai, aki ugyan már nem a szegények pártfogója, de *„bűnei virtusszámba mennek, fiatal, daliás, erős, a női szívek bálványa”.* [13]
Csak részben fogadható el tehát Csepeli György véleménye, mely szerint a modern banditák közönségsikere annak köszönhető, hogy a népszerűtlen rendőrséget folyamatosan az orránál fogva vezették.
„Az Ambrus irányában megnyilvánuló pozitív attitűd szociálpszichológiai magyarázataként a kognitív egyensúly elméletét alkalmazhatjuk. Fritz Heider szerint kognitív egyensúlyi állapotról akkor beszélhetünk, ha P nem szereti O-t, és X iránti érzelmeik diszharmóniában vannak egymással. Jelen esetben P = Közvélemény, O = Rendőrség és X = Ambrus Attila. A szocializmus évtizedei alatt a rendőrség hírhedt volt könyörtelenségéről és ostobaságáról. Az emberek egyszerre rettegtek a rendőröktől és gúnyolták őket. […] A szociálpszichológiai teória értelmében Ambrust gyűlölte a rendőrség, ami automatikusan a rabló népszerűségéhez vezetett az állampolgárok körében, akik viszont a rendőrséggel szemben tápláltak negatív érzelmeket.
”
[14]
Ha ez az elmélet tisztán működne, akkor minden jelentősebb bűnt elkövető köztörvényes bűnöző népszerűvé válhatna, ami – szerencsére – nem így történik. Bár a hírműsorokban szerepelnek, a közvélemény beszél róluk, azaz híresek pl. Magda Marinko, a „százhalombattai rém” vagy az olaszliszkai lincselők, ám az eredeti értelmében vett sztárságtól éppoly távol vannak, mint a kereskedelmi médiákban meghökkentő, kirívó esetleg sületlen viselkedésük miatt újabban „celebnek” nevezett személyek. A többszörös gyilkosok, egyértelműen negatív attitűdöt váltottak ki a társadalomból, ami elrettentést, undort, félelmet generálhat, ám sztárkreáló funkciója nem létezik. Esetükben a kíváncsiság, a thriller- és horrorfilmeknél is működő ambivalens szörnyülködés érzete okoz a szokásosnál nagyobb közérdeklődést. Azzal azonban, hogy ezek a bűnözők embert öltek, átvitt értelemben magát a társadalmat támadták meg, nem pedig az államot.

Figyelembe kell vennünk továbbá, hogy ezek a média-beszámolók tetteikről, sikertelen üldözésükről egyfajta kalandregény főhőseivé avanzsálják őket, akiknek folytatásos küzdelmeikbe, sikereikbe a nézők beleélik magukat. A „miskolci Bonnie és Clyde” egy romantikus történet fiatal, Ambrus Attila pedig egy Rejtő Jenő kalandregény vicces és találékony hőseként jelent meg. Azonosulási mintaként funkcionálnak tehát egyes társadalmi rétegek képviselői számára, akik történeteikre, alakjukra, kalandjaikra saját személyiségüket vetítik ki. [15] Mindemellett ezek a történetek az emberekben életkortól függetlenül megjelenő „meseéhséget” is kielégítik. Utóbbi következménye, hogy a népmesék, történeti mondák hőseinek élettörténeteiben felfedezhető „hős motívumok” [16] egyes elemei megfigyelhetők a mondahős betyárok mellett posztmodern korunk betyárjainál is. [17]

„[…] a német Schinderhannes, a francia Cartouche és Mandrin is azért népszerű, mert zsákmányát megosztja a szegénnyel. Növeli népszerűségét, hogy szemben áll az államot képviselő rendőri hatalommal. A magyar betyár ennél is többet tesz: megszökik a katonaságtól vagy be sem vonul: nem szolgálja a németet. Ezért válik még nyugati társainál is népszerűbbé. Ha meg Kossuth seregébe áll, ahogy Rózsa Sándor és bandája teszi, akkor meg éppenséggel nemzeti hős lesz belőle.” [18]

A kortárs banditák személyének jellemzői, a körülöttük kialakuló legendárium azonban nem minden pontján egyeznek meg a korábbi korok betyárjaiéval, habár a szerves kapcsolat nyilvánvaló közöttük. A nemes banditákkal kapcsolatban Hobsbawmnál felsorolt kilenc jellemző tulajdonság – 1. Állammal való fizikai/ morális összeütközés; 2. Megbünteti a rosszakat; 3. Gazdagtól rabol, hogy a szegénynek adja; 4. Embert nem öl, csak önvédelemből; 5. Nem hagyja el szűkebb közösségét, s ha túléli az üldözéseket, becsületes polgárrá válik; 6. A nép csodálja; 7. Bukása árulás következménye; 8. Sebezhetetlen; 9. Nem a király ellensége, hanem az elnyomó intézmények ellen harcol [19] – közül mára hét jellemző maradt.

1. A kortárs betyár karrierje az állam elleni fellépéssel (rablás) kezdődik. Addig szabálykövető állampolgárként élt. Ambrus Attila Erdélyből áttelepült sikeres jégkorongozó volt, Fekete László biztonsági őr, Novák Tünde pedig egyszerű diáklány (igaz őt apja rendszeresen verte, nyomorúságos körülmények között élt, öccseit a gyámhivatal gondozta).

2. Megbünteti a rosszakat. Fontos momentum, hogy a posztmodern kor banditái a rendőrséggel kerülnek összeütközésbe, mely szervezet nem számíthat a társadalom jelentős szimpátiájára. A dörzsölt, talpraesett bankrablók tehát a magyar társadalom többsége szemszögéből mindig is negatív attitűddel rendelkező „rossz” hatóságot sújtják.

3. Embert nem ölnek. Mind Ambrus, mind Feketéék népszerűsége azért és addig maradhatott fenn, amíg erőszakos cselekményekre nem ragadtatták magukat. Amint ez megtörtént Miskolcon, amikor Fekete László egy őt gyorshajtásért igazoltató rendőrt lőtt meg, közönséges zsivánnyá degradálódtak.

4. Nem hagyják el szűkebb közösségüket. Mind Ambrus Attila, mind Novák Tünde tisztességes polgárként szeretne élni szabadulásuk után. Bár ez a momentum nem olyan hangsúlyos napjainkban, mint a 19. században. Ennek oka talán az is lehet, hogy a posztmodern kori banditák tevékenysége nem kapcsolódik magyar identitásukhoz, azaz nem egy idegen, „elnyomó” hatalom ellen léptek fel.

5. Bukása árulás miatt következik be. Ambrus Attilát ötmillió forintos díjért cserébe adta fel egy barátja a rendőrségen, [20] míg az öt éve bujkáló Novákékat egyetlen barátaik, egy házaspár árulta el. Novák Mária visszaemlékezései szerint tőlük vették a fegyvereket, velük osztották meg terveiket, míg végül ők adták fel a menekülőket a rendőrségen. Árulásukat az tette „teljessé”, hogy a mályi tó partján szélnek engedték „Bonnie” féltő szeretettel nevelt és megőrzésre átadott macskáit, pedig százezer forintot is kaptak a macskák ellátásával kapcsolatos

költségekre. [21]

6. A nép csodálja, fenntartja hírét-nevét. *„A közvélemény-kutatási eredmények egyértelműen azt jelezték, hogy az emberek a rabló oldalán álltak. Egy 1999 augusztusában végzett telefonos felmérés során a megkérdezettek háromnegyede azt mondta, szurkol Ambrus Attilának”*
[22]
Ezt bizonyította, hogy arcképét ábrázoló bögréket lehetett vásárolni, képével ellátott pólókat kezdtek hordani hirtelen gyorsasággal – főleg fiatal, 15-25 év közötti – „rajongói”. A pólók feliratai „Free Viszkis”, „I Love Viszkis”, „Viszkis-BM 28:0”. Ezek a pólók egyfajta identitás-kereső magatartást mutatnak. Viselőik Ambrus képével fejezik ki, hogy szeretnének ők is annyira trükkösek, vagányak, merészek, lázadók stb. lenni, mint a bandita. Mindezek mellett mutatják a konvenciókkal és magával a fennálló hatalommal való szimbolikus szembenállást is. Ambrus Attilának honlapja létesült Viszkis International Fan Club néven, melyet néhány nap leforgása alatt tizenhárom ezren látogattak meg.
[23]
Hamarosan több könyv is megjelent mind Ambrus, mind Novákék személyével kapcsolatban melyek közül egy nemzetközi bestseller lett.
[24]
A „Miskolci Bonnie és Clyde” címmel romantikus, kalandos mozifilmet készítettek, illetve 2008-ban filmforgatásba kezdtek Ambrus Attiláról is. A Whiskys rabló nevével a Jack Daniel’s cég koktélt dobott piacra, Amerikában rock banda alakult The Whiskey Robber Band néven, valamint színdarabként is feldolgozták a whiskys rabló „balladáját”, míg a szerelmes rablópárosról egy hazai zenekar írt dalt. Ambrus kultusza a globalizált médiának és a „magas kultúrának” köszönhetően túllépett Magyarország határain. Internetes portálok, külföldi újságok nem egyszer a legismertebb magyarként titulálták. 2005-ben, születésnapján (október 6, az aradi vértanúk emléknapja is egyben) nemzetközi mozgalom indult megünneplésére.
„Október hatodikán Ambrus Attilára ürítik poharaikat a világ több pontján, a börtönben senyvedő, külföldön is kultikussá váló bűnöző aznap lesz ugyanis 38 éves. Az ünneplők egyúttal üdvözlőkártyákat írnak a büntetését töltő egykori jégkorongozónak […] Julian Rubinstein […] író »A Viszkis Rabló balladája« című bestsellerének hatására nevelődtek ki világszerte a viszkis-rajongók. Az író bevallása szerint a könyv megjelenése óta olyan sokan keresték meg azzal a kéréssel, hogy valamiképp kapcsolatba szeretnének kerülni a modern népi

hőssel, hogy muszáj volt belevágni a nemzetközi ünneplés szervezésébe. […] New York, San Francisco, Los Angeles, Denver, St. Joseph és Portland […] Calgary […] Bogotában […] Sydney-ben […] London, Barcelona, Madrid és Riga mellett természetesen Budapesten is lesz szülinapi buli. Végül, de nem utolsósorban Ambrus szülővárosában Csikszeredában
[sic!]
is mozgolódnak a szervezők.”
[25]

7. A néphagyomány szerint „sebezhetetlen”, „láthatatlanná is tud válni”. Természetesen nem szó szerinti értelmezésben maradt fenn ez a jellemző, bár ezt támasztotta alá, hogy egyiküket sem sikerült éveken keresztül, hatalmas rendőri erők megmozgatása ellenére sem elkapni, miközben már több százmillió forinttal károsították meg együttesen az államot. „*Amint az Ambrus szökéséről szóló és első hallásra hihetetlen részletek napvilágra kerültek, legendája tökéletessé magasztosult. A folyamatosan figyelő biztonsági kamera ellenére átmászott egy négyméteres kőfalon; a csodával határos módon mindezt észrevétlenül tette, és lejutott a szomszédos hivatali épület harmadik emeletére. Ettől kezdve nem sok dolga akadt: az ablakon át kiugrott az utcára és egyszerűen elszaladt.”* [26]

Hobsbawm kilenc jellemzője közül mára nem maradt fenn egyrészt a rosszak megbüntetése, a csak gazdagtól való lopás, azaz a társadalmi igazságtalanságok elleni küzdelem. Korunk – sajnos – lényegesen egoistább, az önmegvalósítást a közösségi érdekek elé helyező irányba halad. Másrészt eltűnt a kilencedik jellemző, mely szerint a banditák nem a központi hatalom, hanem a helyi hatalmasságok ellenségeként lépnek fel. A kortárs banditáknak ilyenfajta társadalmi küldetése sincs. Az idők során mindezek mellett – talán a világ racionalizálódásának is köszönhetően – fokozatosan csökkent a csoda jelenléte, jelentősége a hősök személye köré kiépült mondavilágban. [27]

Mindezek mellett megfigyelhető több, Küllős Imolánál a magyar betyárokra alkalmazott jellemző.

1. Pályafutásuk rövid ideig, kettő-hat évig tartott; kis bandákban raboltak. Ambrusnak egy társa volt, Novák és Fekete pedig kettesben dolgoztak, csak egy baráti házaspárral osztották meg terveiket;

2. Megpróbáltak úgy élni és viselkedni, ahogy elvárták tőlük, ezért „reklámfogásokkal” is éltek. Ambrus volt, hogy az őt üldöző nyomozónak öltözött be és úgy rabolt bankot;

3. Álnéven ismerték őket. [28]

Érdekes egyezések jelennek meg továbbá az egykori betyár Vidrócki Marci és a jelen fejezetben elemzettek élettörténetében. Küllős Imola Vidrócki betyárrá válásáról megjegyzi, hogy azt a néphagyomány többféleképpen magyarázza: 1. megszökött a katonaságtól, 2. számadója kegyetlenül megverte, 3. szerelme miatt keveredett bűnbe, 4. árva gyerek volt, a szükség vitte rá a betyárkodásra, 5. törvénytelen gyereke volt anyjának, s egy betyár vette pártfogásába. [29] A tömegmédiákban a posztmodern kori betyárokról felvázolt életutak a következő elemekből állnak.

Novák Mária Tünde *nyomorúságos körülmények* között élt, mostohaapja őt is, anyját is *többször megverte*, öccseit a gyámhivatal nem sokkal korábban vette gondozásba. A 16 éves lány a 27 éves Fekete Lászlóval regényes körülmények között ismerkedett meg, a bankfiók bejárata előtt egyenruhában ácsorogó fiatalember közbelépett, amikor mostohaapja verni kezdte a lányt. Alig két hét telt el csupán, és *együtt szöktek meg* Nyíregyházáról. A lány meglátogatta a bankban egyedül szolgálatot teljesítő férfit, és *véletlenül*

megtalálták a páncélszekrény kulcsát.
[30]
Ambrus Attilát édesanyja másfél éves korában elhagyta, ezután nagyanyja nevelte 10 éves koráig, majd a mama halála után apai nagynénje vette pártfogásába.
Szegénységben éltek, apja ittasan többször megverte
. Egy ideig nevelőintézetben is élt, majd 1988-ban
Budapestre szökött
otthonról.
[31]

Nehéz kinyomozni, hogy mennyire tudatosan kreált életutak ezek, mekkora a valóságtartalmuk továbbá, hogy mennyire épülnek rá ez irányú társadalmi igényekre, fogadókészségre. [32] Hasonló jelenségnek lehetünk szemtanúi, mint ami a korábbi századok közköltészete kapcsán megfigyelhető. Ezek az alkotások olyan átmeneti műfajt képeznek, melyek nem a nép alkotásai ugyan, de a népnek szólnak. Létezik szerzőjük, ám az alkotó személye lényegtelen, így tartalmuk nem változatlan, variánsokban léteznek. [33] Míg a 18-19. században elsősorban a ponyvanyomtatványok, a 20-21. században a tömegmédiák közlései jelentették a műfaj legfőbb forrásait. Hatásukra terjednek el a kortárs orális folklórban a bűnözőkről szóló élménytörténetek, esetenként igaztörténetek, melyek mesélője valamiféle igazolhatatlan kapcsolatot tüntet fel történetének valóságalapja és a bűnöző között.
[34]

A műfaji hasonlóságok mellett jelentős eltérés azonban, hogy míg a korábbi korok betyárjai közösségi premisszákra támaszkodnak (rablásaikkal bizonyos értelemben saját társadalmi csoportjukat szolgálják, sőt egyesek bekapcsolódtak a nemzet érdekében folyó szabadságharc küzdelmeibe is), addig újabb kori társaik teljes egészében individualisztikus értékrendszer alapján élnek és cselekednek. Fellépéseik összecsenghettek ugyan a társadalom egy részének rendőrség-ellenes érzelmeivel, ám ezek az akciók is hedonista céljaik megvalósítását szolgálták s nem a társadalom hasznát.

Nyilvánvalóan igaz a Magyar Néprajzi Lexikon szócikkének megállapítása, mely szerint „az egyes korszakok rányomják speciális bélyegüket a hősideálra. A középkorban szent életűnek, szegényeket pártolónak kellett lenniük. E típus megszemélyesítői az Árpád-házi szent királyok. Mivel a monda az utolsó évszázadokban egyre inkább a jobbágyság, majd parasztság vágyainak kifejezőjévé vált, szociális mondanivalója előtérbe került. [35] Napjaink tömegmédiumok uralta fogyasztói civilizációja is érezteti hatásait. A kortárs hősök egyfajta polgári mitológiát sugallnak, mely azt sugallja, hogy az individuális siker bárki számára elérhető. Akár rablással, extrém cselekedetekkel, meghökkentő kinézettel, destruktív magatartással. Persze léteznek azok az ismert személyek is, akik becsületesen élnek, szép családot nevelnek, épp ezért számítanak kevésbé eladhatónak a hírműsorok pletykarovataiban és bulvármédiákban.

Megjelent: **Simon András-Mód László** (szerk.): Olvasó. Tanulmányok a 60 esztendős Barna Gábor tiszteletére. Szeged, Gerhardus Kiadó, 2010. pp. 341-349.

Irodalom:

Buda Béla

1994 *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei.* Animula Kiadó,Budapest illetve
http://www.elib.hu/02000/02009/02009.htm
Utolsó letöltés dátuma 2008.12.11.

Campbell, Joseph.

1993 *The Hero with a Thousand Faces*, Fontana Press, London

Csepeli György – Mátay Mónika

2001 A magyar betyár életei a médiában. http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_03osz/07_a_magyar_betyar_eletei_a_mediaban/09.html
Utolsó letöltés dátuma 2010.01.08.

Ferenczi Imre

1968 *A népmonda. (Valóságélmény, hagyomány, költészet.)* Kandidátusi értekezés tézisei. Budapest

Fraser, Benson P. – Brown, William J.

2002 Media, Celebrities, and Social Influence. Identification with Elvis Presley. *Mass Communication & Society* 2002, 5(2), 183-206.

Hobsbawm, Eric

1974 Primitív *lázadók – Vázlatok a társadalmi mozgalmak archaikus formáiról a XIX. és XX. században.* Kossuth, Budapest

Keszeg Vilmos

1989 *A folklór határán. A népi írásbeliség verses műfajai Aranyosszéken.* Kriterion, Bukarest

Küllős Imola

1988 *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest

1995 Betyárok a folklórban és a valóságban. Betyármondáink nemzetközi és nemzeti vonásai, főbb motivikája. in: Barna Gábor (szerk.) *Hősök és hőstípusok a magyar történeti mondákban.*
Néprajz és Nyelvtudomány 36. 53–70.

2004 *Közköltészet és népköltészet. A XVII-XIX. Századi magyar világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szüzsé- és motívumtörténeti vizsgálata.* L'Harmattan, Budapest

Nadkarni, Maya

2000 The „Whyskey Robber": Criminality as a Moral Discourse in Post-'89 Hungary. *The Anthropology of East Europe Review.* http://condor.depaul.edu/~rrotenbe/aeer/aeer18_2.html
Utolsó letöltés dátuma 2010.01.08.

Povedák István

2009 Hősök és sztárok. PhD értekezés. Budapest-Szeged

Tannenbaum, Frank

2001 A „rosszaság” dramatizálása. in: Rácz József (szerk.) *Szabálykövet(el)ők és bajkeverők. Devianciák. Bevezetés a devianciák szociológiájába.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 118-120.

---

[1] A dolgozat megszületését az OTKA K 68325 számú programja támogatta.

[2] A kortárs magyar társadalomban a történelmi hősök és a posztmodern sztárok személye körül kialakuló kultuszt mutatta be korábbi dolgozatom. Povedák 2009. Mivel a témát a multidiszciplinaritás talaján állva, ott részletesen elemeztem, így az átfogó értelemben vett sztárkultusz és hőskultusz terminológiai és történelmi sajátosságaival jelen esetben nem foglalkozom.

[3] Példának okáért Küllős 1988, 1995, Hobsbawm 1985.

[4] A hősök és sztárok kultuszának kialakulásáról, a történelmi-, pszichológiai mozgatórugókról bővebben lásd Povedák 2009.

[5] A holdudvar-hatásról bővebben Forgas 2000.

[6] Megtalálhatjuk azonban más sztároknál, akikről a tömegmédiák szenzációként tálalják, ha vagyonuk egy részét jótékony célra, szegények, betegek, gyermekotthonok stb. számára ajánlják fel.

[7] „*Although there are many celebrities who role model prosocial values and behavior, there are others whose destructive behavior are adopted by followers.*” Fraser – Brown 2002. 186.

[8] Buda 1994.

[9] A média szerepét mutatja továbbá, hogy Ambrus egy idő után már rablásai időpontját is a tv-műsorhoz igazította, hogy azokban elsőként szerepelhessen. Több ismert médiaszemélyiség, pl. Farkasházy Tivadar, Csala Zsuzsa nyilvánosan is elismerték, hogy szimpatizálnak Ambrussal.

[10] Povedák 2009.

[11] A latin „celeber” kifejezés eredetileg olyan személyre utalt, aki nem

csupán ismert, híres volt, hanem egyben magába foglalta a tömegek személyére irányuló ünneplését is. A „sztár” fogalmának értelmezéséről, a különféle sztártípusokról bővebben lásd Povedák 2009.

[12] Küllős 1988. 32

[13] Küllős 1988. 32. A„Whiskys rabló” kapcsán elterjedt az a történet, hogy egyszer virágcsokrot adott a pénztáros hölgynek. A nyomozásról könyvet író rendőr szerint ez kitaláció, bár valóban vett elő egy csokrot zsebéből, de csak azért, hogy ezzel a pisztolyát álcázza. A jelenetet egyébként egy filmből láthatta Ambrus. http://www.origo.hu/itthon/20041031oteve.html Utolsó letöltés dátuma 2008.11.14.

[14] Csepeli-Mátay 2001. Az index című internetes oldal a hatás fokozása érdekében közölte Ambrus elfogásának költségeit: *„A Budapesti Rendőrkapitányságnak 30 millióforintjába került a viszkis elfogása. Eleinte csak 7 nyomozó dolgozott az ügyön két telefonnal és két szolgálati autóval. Később már 42 nyomozót és 16 közrendvédelmist vontak be. Ekkor már 7 kocsiés 6 telefonállt a rendőrök rendelkezésére, valamint két helikopter is”*
http://
index.hu/politika/belfold/viszkisambru/
Utolsó hozzáférés dátuma 2008.11.14. „Bonnie és Clyde” után arendőrség valóságos hajtóvadászatot indított. Két napra egész Miskolcot lezárták, plakátjaikkal teleragasztották a forgalmas utcákat, golyóálló mellényt viselő, géppisztolyos rendőrök ellenőrizték a Miskolcról kihajtó autókat. Ötvenhat órán át tartott a nagyszabású kutatóakció, amíg el nem fogták őket. Letartóztatásának harmadik hónapjában a páros férfi tagja öngyilkosságot követett el zárkájában.

[15] Buda 1994.

[16] A hős motívumokról lásd Campbell 1993. A hős motívumok meglétét a sztárok élettörténeteiben bővebben Povedák 2009. 184-191.

[17] Itt kell megemlítenünk, hogy a jelenség pszichológiai alapjainál megfigyelhető a Frank Tannenbaum által leírt „rosszaság dramatizálása". Tannenbaum a fiatalkori bűnelkövetésnél fedez fel hasonló mozgatórugókat, mint esetünkben, a posztmodern banditák sztárolásánál. *„Eleinte a szituáció a fiatalkorú bűnöző szemszögéből a játékkal, a kalanddal, az izgalommal, az érdeklődéssel, a csínytevéssel és a szórakozással azonosítható. Az ablakok betörése, az emberek zaklatása, a tornácokon való szaladgálás, a tetőátmászás, az utcai árusok meglopása, az iskolakerülés mind részei a szórakozásnak, a kalandnak és az izgalomnak."*
Tannenbaum 2001. 118.

[18] http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/05/62.html Utolsó letöltés 2010.01.09.

[19] A „társadalmi banditák" (social bandits) életútját bővebben ismerteti Hobsbawm 1974.

[20] Ambrus kapcsolatainak ellenőrzése során került a nyomozók látókörébe egy román férfi, akinek a megfigyelése során felkeltette a nyomozók érdeklődését egy általa bérelt lakás, ahová a férfi rendszeresen élelmiszerrel járt, holott nem lakott ott. A rendőrség több napig figyelte a lakást. Közben a bérlőt is előállították, aki bevallotta, ő rejtegeti a Whiskyst, sőt még a lakáskulcsot is átadta a rendőröknek. A rendőrség hatvan kommandós segítségével elfogta az éppen alvó Whiskyst, akinél 43 millió forintot is találtak.

[21] http://nol.hu/Default.asp?DocCollID=126717&DocID=112612 Utolsó

letöltés dátuma 2008. 11.13.

[22] Csepeli-Mátay 2001.

[23] www.epa.oszk.hu/00800/00804/00072/5028.html Utolsó letöltés dátuma 2008.11.14.

[24] A teljesség igénye nélkül:

Ambrus Attila – P. Gál Judit (1999): *Én, a Whiskys*. I.P.M. könyv, Budapest

Gyuricza Péter - Kardos Ernő (2000): *Ambrus Attila a whyskis szökésben avagy a szabadság fogságában* . Budapest, Arabeszk.

Rubinstein, Julian (2004): *A Viszkis rabló balladája. Igaz történet bankrablásról, jéghokiról, erdélyi szőrcsempészetről, fusizó rendőrökről és megtört szívekről.* Hamu és Gyémánt. Budapest

Fülöp Valter (2004): *A whiskys nyomában. Egy hajtóvadászat igaz története*. Nemere-Print KKT. Budapest

[25] www.index.hu/politika/bulvar/ambrus0928/ Utolsó letöltés dátuma

2008.11.14.

[26] Csepeli-Mátay 2001.

[27] „*Az évszázadok során a mitikus hős, a hérosz fokozatosan veszített mitikus tulajdonságaiból, s lényegi jellemzőin túl fizikailag is egyre inkább emberi jegyekkel lett teljes: már nem óriás, csupán hatalmas termetű, s nem sárkányt vagy egyéb szörnyeteget győz le, hanem (csak) ellenséget. Az eredeti kapocs azonban sohasem szakadt el teljesen: a mondák hősei bár többnyire valóságos személyek, kiemelkednek a közösségből, és esetenként továbbra is öltenek magukra mitikus vonásokat. Olykor a modern idők történelmi alakjai is – visszakapva a népi emlékezéstől az eredeti jelentést – archetípust vagy archetipikus cselekedetet ismételnek meg, idéznek fel, még akkor is, ha immár a démonizált hatalmakkal szemben kudarcot vallott embert ábrázolják, s nem pedig az ideálként tisztelt legyőzhetetlen hőst.*”
Ferenczi 1968. 27.

[28] Küllős 1988. 33-38.

[29] Küllős 1988. 127.

[30] Többek között lásd http://nol.hu/Default.asp?DocCollID=126717&DocID=112612 Utolsó letöltés dátuma 2008.11.14.

[31] http://bulvar.ma.hu/tart/rcikk/d/0/104064/1 Utolsó letöltés dátuma 2009.11.30.

[32] Nadkarni 2000.

[33] Küllős 2004. 13. Küllős Imola, Kőszeghy Péter és Voigt Vilmos mellett Keszeg Vilmos foglalkozott a közköltészettel. Utóbbi a 20. századi, „folklór határán” álló alkotások között a falvédőket, alkalomhoz kötött ünnepi köszöntőket vizsgált. Keszeg 1989.

[34] A bizonytalan tudás, az ellenőrizhetetlen információk lehetővé teszik, hogy ezeken keresztül a mesélő saját magát is beleszője a történetbe, ezzel szerezvén magának kitüntetett pozíciót a kommunikáció folyamatában. *„A betyárokról szóló történetekben együtt jelenik meg a költészet és a valóság. Az egyedi, egyéni sors megtörtént tényei nemzetközi hősepikai, mesei, mondai vándormotívumokkal és témákkal keverednek. Az ősi motívumok és történetek a szájhagyomány igényeinek megfelelően aktualizálódnak, új meg új hősökhöz kapcsolódnak.”*
Küllős 1988. 43.

[35] Magyar Néprajzi Lexikon III. kötet 1987. 640.